

Naděžda Siegllová

Kritika a teorie literatury pro mládež v Hostu do domu druhé poloviny padesátých let

Úvodem si polořím otázku, zda a jak reflektoval na svých stránkách situaci v literatuře pro mládeř a její teorii a kritice brněnský časopis *Host do domu*, a to převážně ve druhé polovině padesátých let. Odpověď nebude vyčerpávající, ukáže však poměrně málo známý materiálový zdroj hodný zkoumání a alespoň v obrysech naznačí, o co literární věda v oblasti dětské literatury usilovala v druhé polovině padesátých let. Nechme nejprve mluvit čísla: Od roku 1954 do roku 1970 vyšlo v *Hostu do domu* 16 básní a 73 prozaické příspěvky pro mladé čtenáře (většinou psané intencionálně pro ně), 130 recenzí dětských knížek a 39 statí a menších článků o literatuře pro mládeř, přičemž většina z uvedeného se objevila v prvních desíti ročnících časopisu.

Důvod tohoto příznivého stavu, týkajícího se zájmu *Hosta do domu* o písemnictví pro mládeř (a který kupodivu odborníci dosud takřka nezaznamenali), vidím v přetržce, která nastala v publikačních možnostech v dané oblasti po zániku *Štěpnice* v roce 1952 (časopisy *Literatura ve škole* ani *Dětská kniha* ji nebyly s to nahradit) a před vznikem časopisu *Zlatý máj* (1956), k jehož počátkům ostatně později zaujal *Host do domu* spíše kritické stanovisko¹. Jisté se však na něm podílelo faktorů více. Patřila k nim např. přítomnost takových osobností v redakci časopisu či v jeho redakční radě, jako byl František Tenčík, Jaromír Tomeček, Josef Kainar, Jan Škácel, Vítězslav Kocourek, tedy lidí majících k dětskému písemnictví bytostný vztah. Zapůsobilo však také bohaté teoretické i autorské zázemí Brna ve sledovaném období i jeho literárněvědné tradice v oblasti literatury pro mládeř.

Host do domu prošel v období let 1954-1970 složitým vývojem, odrážejícím společenské proměny u nás.

Oblast kritiky a teorie literatury pro mládeř v *Hostu do domu* však podle mého mínění nebyla podstatněji ovlivněna dobovými projevy dogmatismu. Příčinu vidím v tom, že teoretikové, specializující se na dětskou literaturu, spatřovali své poslání spíše v uvádění této literatury do kontextu literatury národní, v úsilí posílit (jako už v minulosti několikrát) estetické přístupy k dětské literatuře (srovnej jednostranné preferování podřízenosti literatury pedagogickým cílům v posledních ročnících *Štěpnice*) a tyto přetrvávající obranářské cíle byly pro ně prioritní. Na druhé straně teoretikové literatury pro dospělé, píšící do *Hosta do domu* o dětských knihách spíše příležitostně, se pak zaměřovali výrazně na taková díla, jejichž umělecká kvalita byla nesporná a její podstatu také ve svých recenzích ozřejmovali.

1) Z. Kořmín: O *Zlatém máji*, *Host do domu* 1959, č. 12, str. 573-574.

Jakou roli tedy hrál Host do domu - pokud vůbec - v rozvíjení myšlení o literatuře pro děti a mládež? Vezmeme-li v potaz jeho prvních šest ročníků, lze jednoznačně označit za jeho dominantu v dané oblasti pestrost. Tímto pojmem vystihují zjevnou redakční snahu o co nejširší informační výpověď, která měla v prestižním časopise s celostátním dosahem v době absence dalších komplexních zdrojů význam nejen pro odborné zájemce. První ročníky Hosta do domu však, dle mého soudu, měly i vyšší ambice: vidím je v pokusu o dosažení celistvějšího pohledu na tvorbu pro mládež. Právě v prvních ročnících se objevilo nejvíce studií a úvah o stavu současné dětské literatury, jejích problémech, o současných mladých čtenářích a jejich potřebách, o nakladatelské činnosti, o dalších uměleckých aktivitách pro děti, jako je např. divadlo, film, ilustrace knih aj. Články nemohly být vzhledem k rozsahu časopisu vyčerpávající, v mnoha případech spíše nastolovaly otazníky či vykřičníky, ale vyjadřovaly se k tomu nejzávažnějšímu, co provázelo soudobou literaturu pro mládež.

Celistvý pohled vyslovují sice obvykle delší stati, jejich funkci však do jisté míry mohou suplovat i hodnotící recenze, jimž není cizí tvůrčí přístup k literatuře. Objektivitu, neotřelost i onen nezbytný tvůrčí přístup zaručovala v Hostu do domu jména jako František Tenčík, Jiří Opelík, Jan Trefulka, Bohumír Macák, Alena Hájková, Vladimír Pazourek, Oldřich Mikulášek, Štěpán Vlašín, Milan Suchomel, Milan Uhde, Antonín Přidal, Zdeněk Kožmín, Oleg Sus aj.

Jakýmsi průřezem současné tvorby pro mládež byly v Hostu do domu pravidelné recenze Vladimíra Pazourka, vstupy teoretiků literatury pro dospělé pak zaručovaly nadhled tak potřebný pro oblast, v níž byl často jen krůček k sebeuspokojení, podcenění dětského čtenáře i náročnosti tvorby pro něj. Častěji také zazněl hlas těchto, dnešní terminologií řečeno nezávislých teoretiků polemicky a kriticky i v případě děl, která by dle očekávání měla být vzhledem k obsahu hodnocena kladně (recenze J. Trefulky, Z. K. Slabého).

K přednostem recenzí publikovaných v Hostu do domu patřila jejich aktuálnost. Byly totiž převážně věnovány původním dílům pro mládež, a to většinou českých autorů. Objektem jejich velké většiny byla díla vyšších uměleckých kvalit. Ač nemohly suplovat literární slovník, měly k jeho náznakům ve chvíli absence soustavné literárněhistorické práce zaměřené na dětskou literaturu poměrně blízko.

Krokem k avizované celistvosti pohledu byly také některé zásadní stati, hned v prvním ročníku např. známá stať Jana Trefulky O nových verších Pavla Kohouta polemicky², ve druhém pak O pravdivém hrdinovi dnešní doby³, v níž Trefulka reagoval na diskusi, která se vyvinula jako reakce na jeho první polemickou stať. V diskusi už nakonec nešlo ani tak o Kohoutovy básně, ale o „funkci poezie v socialistické společnosti“⁴; volal-li Trefulka po hrdinovi, který by nebyl z papíru, a nechtěl-li mít v poezii fráze a nepřesvědčivé obrazy, vyslovoval se nejen k obecným neduhům poezie pro mladé, ale i poezie pro mládež, což jsou pojmy si velmi blízké. Pro mé tvrzení hovoří např. skutečnost, že ve stejném ročníku Hosta do domu najdeme bezděčnou souladnou odezvu na Trefulkovy stati - a sice přepis diskusního vystoupení Jaromíra Tomečka na celostátní konferenci o literatuře pro mládež (říjen 1955), nazvaného Problémy literatury pro mládež musíme řešit společně⁵, v němž podobnou terminologií jako Jan Trefulka vyhlašoval „boj proti všem těm loutkám, které... suplují za živé lidi“⁶ a nabádal: „Nedávejte, básníci, naší mládeži jen velká slova.“⁷

2) Host do domu 1954, č. 11, str. 505-508.

3) Host do domu 1955, č. 2, str. 75-77.

4) Redakce: Uzavíráme diskusi. Host do domu 1955, č. 3, str. 119 (volně).

5) Host do domu 1955, č. 11, str. 504-505.

6) Tamtéž, str. 504.

7) Tamtéž, str. 505.

Tomečkův příspěvek, reagující i na další referáty konference, např. na slova Jaroslava Tichého, potvrzuje i moje úvodní slova o soudobé preferenci antipedagogických postojů před hledáním společenských konfrontací, alespoň pokud jde o prezentace v Hostu do domu: „Mentorování ničí krásu slovesného tvaru,“ mluví se zde o tupém, hluchém mentorství, o tom, že „literatura pro děti a mládež. . . není něčím na periférii naší literatury“⁸ apod.

Zatímco Jaromír Tomeček příspěvkem v Hostu do domu manifestoval sounděžitost dětské literatury s literaturou celonárodní a dokládal ji - sice poměrně nesměle - dobrou úrovní některých děl pro děti, učinil Ludvík Kundera něco podobného úplně jinak.

Ve stati Čtyři nenapsané sbírky Františka Halase⁹ dokázal na základě materiálu z básnickovy pozůstalosti, že Halasův přínos pro poezii pro děti mohl být tvarově i obsahově podstatně výraznější: „To, co vznikalo původně jako záznamy dětských anekdot, rozbíhá se k tajům dětské psychologie, k základům dětské fantastiky, k morálce pohádek. . . kdo na Halasovo místo v takovém pojetí literatury pro mládež?“¹⁰

Kundera, na rozdíl od většiny literárních historiků, nerozděloval Halasovo dílo na část pro dospělé a část pro děti, a nezatížen spory mezi tzv. teoretickým křídlem pedagogickým a estetickým, pojal dílo Františka Halase v jeho jednotě, čímž nesmírně přispěl k modernímu chápání dětského písemnictví. Právě v Hostu do domu ukázal, jak by měl napříště vypadat celistvý pohled na literární historii. Dodávám jen, že jde stále o materiál odborníkům takřka neznámý.

Materiálově přispěl k literární historii v Hostu do domu také František Tenčík v několika statích, které v podstatě předznamenávaly jeho pozdní monografii o J. V. Plevovi (posmrtně 1979). Tenčíkovy statě nejsou však ničím jiným než sumarizací Plevova díla, nepřinášejí nové poznatky.¹¹

O vstup do literární teorie se v Hostu do domu pokusil Tenčík ve stati Básník našich nejmenších - František Hrubín¹². Tato stať má však charakter spíše výkladový, jen ojediněle se vyslovuje Tenčík o jazyce, stylu, konfrontuje Hrubínovu tvorbu s folklórem apod. Obecně lze říci, že vědecko-publicistická aktivita Františka Tenčíka ve druhé polovině padesátých let byla nízká. Jeden z důvodů vidím ve skutečnosti, že strukturalistický přístup k dílům pro děti, který prosazoval ve Štěpnici, v Listu SMS aj. o několik let dříve, nemohl dále rozvíjet a s tímto faktem se musel vyrovnat.

V Hostu do domu sehrála postava Františka Tenčíka, podle mého názoru, významnou roli spíše přítomností v redakční radě (zejména v prvních třech ročnících). Bezesporu se podílel na tom, že Host do domu začal od počátku věnovat neokrajovou pozornost otázkám dětské literatury.

Významnější než Tenčíkovy statě byly paradoxně vstupy Vladimíra Pazourka, jehož snahou bylo charakterizovat postavení literatury pro mládež v současném umění. Jeho studie Kam kráčí literatura pro děti¹³ a Knihy pro mládež a o mládeži¹⁴ se spolu s jeho recenzemi nejvíce zasloužily o sumarizování a účtování v oblasti dětské literatury. Zejména ve druhé stati se Pazourek pokusil o pregnantní vyjádření mříčíc do oblasti teoretické i literárněkritické: „buďme opatrní při analýze pojmu specifičnost v dětské četbě“, „Máme široký průměr. . . postrádáme však díla hodnot trvalých“¹⁵ atd. Nelze však nevidět, že Pazourek

8) Tamtéž, str. 505.

9) Host do domu 1959, č. 10, str. 453-458.

10) Tamtéž, str. 455.

11) Malé ohlédnutí za dílem J. V. Plevy, Host do domu 1959, č. 8, str. 365-366.

12) Host do domu 1954, č. 8, str. 352-354.

13) Host do domu 1958, č. 12, str. 552.

14) Host do domu 1959, č. 11, str. 508-510.

hledal příčiny zaostávání literatury pro mládež poněkud křečovitě ve skutečnosti, že autoři „zobrazují minulost a nazírají tematiku z autopsie vlastního dětství“¹⁶, málo znají dělnické prostředí atd., přičemž „nápravu“ viděl hlavně v jejich větším zaujetí pozitivními jevy současnými. Jde jistě ze strany Pazourka o zjednodušení problému, navíc bez analýzy konkrétních děl, jde tedy o reflexi politiky do kritické praxe a tím i o oslabení pozitivní Pazourkových závěrů.

Za příspěvky do oblasti literatury pro mládež a četby mládeže nikoli náhodně lze považovat také recenze a stati Oldřicha Sirovátky, zabývající se důsledně vztahem mezi dětskou literaturou a folklórem jako jedním ze základních zdrojů této literatury, tedy problematikou později autorem hojně rozvíjenou.

Několik dalších studií, článků a zamyšlení nad dětskou literaturou celkový obraz zásadně nezmění. Pokusme se proto zodpovědět úvodní otázku, případně její část: jak reagoval Host do domu na situaci v soudobé dětské literatuře. Přesto, že šlo o časopis věnovaný literatuře a umění pro dospělé, byl v něm dán tvorbě pro mládež značný prostor. O příspěvcích s problematikou dětské literatury pak, přes jejich značnou rozmanitost a rozdílnost v hloubce pohledu, si troufám říci, že:

1) navazovaly na celkovou koncepci časopisu Host do domu, nastolovaly tedy stejné otázky pro literaturu pro mládež i pro dospělé a chápaly tvorbu pro děti jako rovnoprávnou tvorbu pro dospělé,

2) přispěly k doplnění některých mezer v literární historii dětské literatury,

3) pokoušely se o shrnutí a zhodnocení určitých etap literární historie,

4) podaly v několika případech naléhavá kladná či záporná hodnocení jednotlivých autorů.

Tím vším se podílely na vytváření hodnotících a hodnotových kritérií v oblasti literatury pro mládež.

Plodem koncepce Hosta do domu v oblasti dětské literatury, o níž nepochybují, byla i skutečnost, že dal podněty, které, ač mířily do oblasti literatury pro mládež, její rámec přesáhly (články Jana Trefulky, Ludvíka Kundery, Oldřicha Sirovátky aj.).

Dodáme-li navíc, že v Hostu do domu se objevily i určité literární kuriozity z oblasti písemnictví pro mládež – snad jediná pohádka, kterou napsal S. K. Neumann už v roce 1918 a která byla v Hostu do domu nejen přetištěna, ale také kritikou označena za počátek moderní české pohádkové tradice¹⁷, dále próza Josefa Škvoreckého Zlý žák a hodný žák¹⁸, že zde publikovali už ve sledovaném období recenze o dětské literatuře Milan Uhde, Zdeněk Kožmín, Milan Suchomel, Oleg Sus, Jiří Opelík aj., je to zřejmější, že i ten, kdo se zajímá primárně o dětskou literaturu, najde v Hostu do domu zajímavý materiál.

Host do domu se tak postaral o vytvoření konkurenčního prostředí nejen pro jakýkoliv literární časopis (při této příležitosti připomínám, že časopis Květen věnoval dětské literatuře podstatně menší pozornost), ale i pro samotný Zlatý máj.

Literatura pro mládež byla v Hostu do domu více než svátečním hostem.

15) Tamtéž, str. 508.

16) Srov. pozn. č. 13.

17) S. K. Neumann: O minaretu, který šel na procházku, a o vojáčkovi, který se přitom najedl. Host do domu 1955, č. 8, str. 347-352. V. Pazourek: Neumannovo novátorství v oblasti pohádky, Host do domu 1955, č. 8, str. 352-353.

18) Host do domu 1960, č. 1, str. 6-11.